

अनुसूचित जाती/जमातीच्या लोकांना जात प्रमाणपत्र, वैधता प्रमाणपत्र प्राप्त करताना येत असलेल्या अडचणींचा अभ्यास करून त्यावर उपाययोजना सुचविण्यासाठी गठीत करण्यात आलेल्या समितीच्या अहवालातील शिफारशी मान्य करण्याबाबत.

महाराष्ट्र शासन
आदिवासी विकास विभाग
शासन निर्णय क्रमांक : एसटीसी- २०१८/प्र.क्र.२८५/का.१०,
मादाम कामा रोड, हुतात्मा राजगुरु चौक,
मंत्रालय विस्तार, मुंबई-४०० ०३२.
दिनांक - ०७ जून, २०२१.

- वाचा :** १) शासन निर्णय, आदिवासी विकास विभाग, क्रमांक एसटीसी-२०१८/प्र.क्र. २५८/का.१०
दिनांक १४ जानेवारी, २०१९.
२) शासन निर्णय, आदिवासी विकास विभाग, क्रमांक एसटीसी-२०१८/प्र.क्र. २५८/का.१०
दिनांक २० मार्च, २०१९.

प्रस्तावना :-

महाराष्ट्र राज्यामध्ये महाराष्ट्र अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, विमुक्त जाती, भटक्या जमाती, इतर मागासवर्ग व विशेष मागासप्रवर्ग जातीचे प्रमाणपत्र (देण्याचे व त्याच्या पडताळणीचे) अधिनियम २००० तयार करण्यात आलेले असून या अधिनियमांतर्गत महाराष्ट्र अनुसूचित जमातीचे प्रमाणपत्र (देण्याचे व त्याच्या पडताळणीचे विनियमन) नियम २००३ व महाराष्ट्र अनुसूचित जाती, विमुक्त जाती, भटक्या जमाती, इतर मागासवर्ग व विशेष मागासप्रवर्ग (जातीचे प्रमाणपत्र देण्याचे व त्याच्या पडताळणीचे विनियमन) नियम २०१२ तयार करण्यात आलेले आहेत. राज्यात सदर अधिनियम व नियमांमधील तरतूदीनुसार सक्षम प्राधिकाऱ्यांकडून अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, विमुक्त जाती, भटक्या जमाती, इतर मागासवर्ग व विशेष मागासप्रवर्गाच्या व्यक्तींना जात प्रमाणपत्र निर्गमित करण्यात येते. अधिनियम २००० मधील कलम ४ (२) नुसार सदर प्रमाणपत्र हे तपासणी समित्यांमार्फत पडताळणी झाल्यानंतरच वैध असते. राज्यामध्ये सद्यस्थितीत अनुसूचित जाती/जमाती प्रमाणपत्र तपासणी समित्या कार्यरत असून त्यांच्यामार्फत अधिनियम २००० व त्यांतर्गत करण्यात आलेल्या संबंधित नियमांमधील तरतूदीनुसार जात प्रमाणपत्राची वैधता तपासण्यात येते. काही कालावधीपासून अनुसूचित जाती/जमाती प्रमाणपत्र वैधता मिळविण्यासाठी येत असलेल्या अडचणींबाबत तसेच अस्तित्वातील कार्यपद्धतीमध्ये सुधारणा करण्यासाठी अनेक विविध समाजाच्या संघटनांमार्फत शासनास निवेदने प्राप्त झालेली आहेत. तसेच मा. न्यायालय, मा. लोकप्रतिनिधी यांनी यासंदर्भात शासनास सुचना केलेल्या आहेत. सदर निवेदनांचा तसेच सुचनांचा विचार करून अनुसूचित जाती/जमातीच्या लोकांना जात प्रमाणपत्राची वैधता मिळविण्यासाठी येत असलेल्या अडचणींचा अभ्यास करून त्यावर उपाय योजना सुचविण्यासाठी दिनांक १४ जानेवारी, २०१९ च्या शासन निर्णयान्वये श्री पी. व्ही. हरदास, सेवानिवृत्त न्यायाधीश, मा. उच्च न्यायालय यांच्या अध्यक्षतेखाली एक समिती गठीत करण्यात आली होती. तसेच दिनांक २० मार्च, २०१९

च्या शासन निर्णयान्वये सदर समितीवर तज्ञ सदस्यांची नियुक्ती करण्यात आली होती. सदर समितीने दिनांक २९ मे, २०१९ रोजी त्यांचा अहवाल शासनास सादर केलेला आहे. सदर अहवालातील शिफारशींवर निर्णय घेण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती.

शासन निर्णय :-

अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, विमुक्त जाती, भटक्या जमाती, इतर मागासवर्ग व विशेष मागासप्रवर्गातील व्यक्तींना जातीचे/जमातीचे प्रमाणपत्र, वैधता प्रमाणपत्र मिळविण्यासाठी येत असलेल्या अडचणींचा अभ्यास करून त्यावर उपाययोजना सुचविण्यासाठी श्री पी. व्ही. हरदास, सेवानिवृत्त न्यायाधीश, मा. मुंबई उच्च न्यायालय यांच्या अध्यक्षतेखाली गठीत करण्यात आलेल्या समितीने त्यांच्या अहवालामध्ये, मा. सर्वोच्च न्यायालयाने कु.माधुरी पाटील विरुद्ध अपर आयुक्त, आदिवासी विकास, ठाणे व इतर या प्रकरणी दिलेल्या मार्गदर्शक सूचनांनुसार सध्या अस्तित्वात असलेली कार्यपद्धती व यंत्रणा यामध्ये कोणताही व्यत्यय आणण्याची वा पर्यायी यंत्रणा सुचविण्याची आवश्यकता नसल्याचे स्पष्ट केले आहे. सध्या वैधता प्रमाणपत्र देण्यासाठी अस्तित्वात असलेली कार्यपद्धती ही योग्य असून भविष्यातही ही कार्यपद्धती वैधता प्रमाणपत्र देण्यासाठी चांगल्या पद्धतीने कार्यरत राहू शकते असे मत व्यक्त केले आहे. परंतु अस्तित्वात असलेल्या समित्यांचे कामकाजामध्ये सुधारणा करणे, समित्यांचे बळकटीकरण करण्याच्यादृष्टीने समितीने काही शिफारशी केलेल्या आहेत. सदर समितीने त्यांच्या अहवालामध्ये नमूद केलेल्या शिफारशींपैकी खालील शिफारशी मान्य करण्यात येत आहेत.

क्र.	समितीच्या शिफारशी	अंमलबजावणीसाठी करावयाची कार्यवाही
१	सध्या अस्तित्वात असलेल्या अनुसूचित जमाती प्रमाणपत्र तपासणी समित्यांच्या संख्येत वाढ करण्यात यावी.	दिनांक १९/०३/२०२१ च्या अधिसूचनेन्वये नवीन सात अनुसूचित जमाती प्रमाणपत्र तपासणी समित्या गठीत करण्यास मान्यता देण्यात आली आहे. सदर समित्या कार्यरत करण्याच्यादृष्टीने आयुक्त, आदिवासी संशोधन व प्रशिक्षण संस्था, पुणे यांच्यास्तरावरून आवश्यक कार्यवाही करण्यात यावी.
२	समित्यांमधील रिक्त होणारी पदे तत्काळ भरण्यात यावीत. प्रत्येक समितीस पुरेसा प्रशासकीय कर्मचारीवर्ग उपलब्ध करून देण्यात यावा.	समितीने केलेल्या शिफारशीनुसार तपासणी समित्यांवरील रिक्त पदे भरण्याच्यादृष्टीने आवश्यक अधिकारी/कर्मचारीवृंद उपलब्ध करून देण्याबाबत आयुक्त, आदिवासी विकास तसेच शासनस्तरावरून कार्यवाही करण्यात यावी.

क्र.	समितीच्या शिफारशी	अंमलबजावणीसाठी करावयाची कार्यवाही
३	तालुकास्तरावरील न्यायालयांप्रमाणे समित्यांना पुरेशी न्यायालयीन दालने उपलब्ध करून देण्यात यावीत.	दि. २७/०३/२०१९ च्या पत्रान्वये सूचीत करण्यात आल्यानुसार अनुसूचित जमाती
४	समिती कार्यालयासाठी पुरेशी जागा उपलब्ध करून देण्यात यावी.	प्रमाणपत्र तपासणी समित्यांना तालुकास्तरावरील न्यायालयाप्रमाणे दालने, कार्यलयासाठी पुरेशी जागा, तसेच आवश्यक सोई सुविधा उपलब्ध करून देण्याबाबत सूचना देण्यात आलेल्या आहेत. त्यानुसार तपासणी समित्यांना आवश्यक सोयी सुविधा उपलब्ध करून देण्याबाबत आयुक्त, आदिवासी संशोधन व प्रशिक्षण संस्था, पुणे यांच्यास्तरावरून आवश्यक कार्यवाही यावी
५	प्रमाणपत्र तपासणी समित्याच्या निर्णयाविरुद्ध अपिल करण्यासाठी अपिलीय प्राधिकरण निर्माण करण्यात यावे.	समितीने केलेल्या शिफारशीच्या अनुषंगाने अपिलीय प्राधिकरण निर्माण करण्याच्यादृष्टीने अधिनियम, २००० मध्ये आवश्यक दुरुस्ती करण्याबाबत आयुक्त, आदिवासी संशोधन व प्रशिक्षण संस्था, पुणे यांनी शासनास आवश्यक प्रस्ताव सादर करावा.
६	प्रत्येक समिती कार्यालयामध्ये विधी कक्ष निर्माण करण्यात यावा. यामध्ये विधी विषयक पुस्तकांचे ग्रंथालय निर्माण करण्यात यावे.	सद्यस्थितीत सर्व तपासणी समित्यांमध्ये विधी अधिकारी कार्यरत आहेत. समितीने केलेल्या शिफारशीनुसार सर्व तपासणी समित्यामधील अस्तित्वात असलेल्या विधी कक्षाचे बळकटीकरण करणे तसेच विधी विषयक पुस्तकाचे ग्रंथालय निर्माण करण्याच्यादृष्टीने आयुक्त, आदिवासी संशोधन व प्रशिक्षण संस्था, पुणे यांनी आवश्यक कार्यवाही करावी.
७	मा. उच्च न्यायालयामध्ये समितीच्या वतीने बाजू मांडण्यासाठी विशेष समुपदेशी गट नियुक्त करण्यात यावे. यामध्ये सहायक शासकीय अभियोक्त्यांचा समावेश करण्यात यावा.	समितीने केलेल्या शिफारशीप्रमाणे विशेष समुपदेशी गट नियुक्त करण्याच्यादृष्टीने आयुक्त, आदिवासी संशोधन व प्रशिक्षण संस्था, पुणे यांनी आवश्यक प्रस्ताव शासनास सादर

क्र.	समितीच्या शिफारशी	अंमलबजावणीसाठी करावयाची कार्यवाही
		करण्यात यावा. प्रस्ताव प्राप्त झाल्यानंतर शासनस्तरावरून विधी व न्याय विभागाच्या मान्यतेने पुढील आवश्यक कार्यवाही करण्यात यावी.
८	सर्वोच्च न्यायालयात समितीच्या वतीने दाखल करावयाच्या विशेष अनुज्ञा याचिका प्रकरणांची तपासणी करण्यासाठी एक विशेष तपासणी कक्ष स्थापन करण्यात यावा.	तपासणी समितीच्या वतीने सर्वोच्च न्यायालयात दाखल करावयाच्या विशेष अनुज्ञा याचिकांच्या प्रकरणांची तपासणी करण्यासाठी आदिवासी संशोधन व प्रशिक्षण संस्था येथे एक विशेष तपासणी कक्ष स्थापन करण्याच्यादृष्टीने आवश्यक कार्यवाही करण्यात यावी. तसेच यासंदर्भात शासनाची मान्यता आवश्यक असल्यास त्यानुसार प्रस्ताव सादर करण्यात यावा.
९	एखाद्या प्रकरणी यापूर्वी देण्यात आलेल्या वैधता प्रकरणी काही नवीन पुरावा समोर असल्यास सदर प्रकरणाची स्वाधिकारात पुर्नचौकशी करण्याचे अधिकार समित्यांना देण्यात यावे.	समितीने केलेल्या शिफारशीच्या अनुषंगाने आयुक्त, आदिवासी संशोधन व प्रशिक्षण संस्था, पुणे यांनी विद्यमान अधिनियमांत दुरुस्ती करण्याच्यादृष्टीने आवश्यक प्रस्ताव सादर करावा.
१०	समिती सदस्यांना नियमित प्रशिक्षण देण्यात यावे.	आयुक्त, आदिवासी संशोधन व प्रशिक्षण संस्था, पुणे यांनी सर्व समिती सदस्यांना समितीच्या कामकाजाशी संबंधित प्रशिक्षण देण्याच्यादृष्टीने नियोजन करून त्याची कालबद्ध पध्दतीने अंमलबजावणी करावी.
११	जाती-जमातीच्या संशोधनाचे काम हाती घेण्यात यावे.	४७ अनुसूचित जमातीच्या संशोधनाचे काम सावित्री बाई फुले विद्यापीठाकडे सोपविण्यात आलेले आहे. आयुक्त, आदिवासी संशोधन व प्रशिक्षण संस्था, पुणे यांनी यासंदर्भात विद्यापीठाकडे पाठपुरावा करून संशोधनाचे काम लवकरात लवकर पूर्ण करण्याच्यादृष्टीने

क्र.	समितीच्या शिफारशी	अंमलबजावणीसाठी करावयाची कार्यवाही
		कार्यवाही करावी.
१२	जात प्रमाणपत्र अवैध ठरल्यास त्याआधारे देण्यात आलेले लाभ काढून घेण्यासाठी कालमर्यादा निश्चित करण्यात यावी.	आयुक्त, आदिवासी संशोधन व प्रशिक्षण संस्था, पुणे यांनी अधिनियमांत दुरुस्ती करण्याच्यादृष्टीने आवश्यक प्रस्ताव शासनास सादर करावा.
१३	अधिनियमातील fraudulently या शब्दाची व्याख्या करण्यात यावी.	
१४	तसेच सदर समितीने त्यांच्या अहवालामध्ये शालेय व महसुली दस्तऐवजाची तपासणी करण्याकरीता एक विशेष कक्ष स्थापन करण्याची केलेली शिफारस अनुसूचित जमातीच्या संदर्भात खालील प्रमाणे सुधारित स्वरूपात स्विकारण्यात येत आहे. "शालेय व महसुली दस्तऐवज तपासणी करण्यासाठी एक विशेष कक्ष स्थापन करण्यात यावा. यामध्ये मोडी लिपी व उर्दू भाषेचे ज्ञान असलेल्या तज्ञांची नियुक्ती करण्यात यावी."	सदर विशेष तपासणी कक्ष तयार करण्याच्यादृष्टीने आयुक्त, आदिवासी संशोधन व प्रशिक्षण संस्था, पुणे यांनी आवश्यक प्रस्ताव शासनास सादर करावा.

२. श्री पी. व्ही. हरदास, सेवानिवृत्त न्यायाधीश, मा. मुंबई उच्च न्यायालय यांच्या अध्यक्षतेखाली गठीत करण्यात आलेल्या समितीने सादर केलेल्या अहवालातील शासनाद्वारे वरीलप्रमाणे मान्य शिफारशी संदर्भात सध्या काही सुधारणा यापूर्वीच हाती घेण्यात आलेल्या आहेत. तर ज्या शिफारशींची अंमलबजावणी नव्याने करणे अपेक्षित आहे, त्याचे नियोजन करून आयुक्त, आदिवासी संशोधन व प्रशिक्षण संस्था, पुणे यांनी कालबद्ध आराखडा तयार करावा. समितीच्या वरील शिफारशींच्या अंमलबजावणीसाठी ज्या उपाययोजना हाती घेणे आवश्यक आहे, ज्यामध्ये अधिनियम व नियमांमध्ये सुधारणा करणे, अतिरिक्त तरतूद, अंदाजपत्रके तयार करणे, मनुष्यबळ वाढविणे आणि संशोधन व प्रशिक्षणाचे प्रस्ताव तयार करणे इत्यादीचे नियोजन करून आवश्यकतेनुसार प्रस्ताव शासनास सादर करावेत.

श्री पी. व्ही. हरदास, सेवानिवृत्त न्यायाधीश, मा. मुंबई उच्च न्यायालय यांच्या अध्यक्षतेखाली गठीत समितीच्या मान्य झालेल्या शिफारशींची अनुसूचित जाती, विमुक्त जाती, भटक्या जमाती, इतर मागासवर्ग व विशेष मागासप्रवर्गासाठी अस्तित्वात असलेल्या जात प्रमाणपत्र तपासणी समित्यांचे बळकटीकरण व अनुषंगिक उपाययोजना करण्यासाठी सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य विभागाने त्यांच्या स्तरावरून आवश्यक कार्यवाही करावी.

४. सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या वेबसाईटवर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संगणक सांकेतांक २०२१०६०७१६५१०३४६२४ असा आहे. हा आदेश डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने.

(ल. गो. ढोके)

उप सचिव

प्रत,

- १) मा.राज्यपाल यांचे प्रधान सचिव, राजभवन, मुंबई
- २) मा.मुख्यमंत्री यांचे प्रधान सचिव, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई
- ३) मा.मंत्री (आदिवासी विकास) यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई
- ४) मा.राज्यमंत्री (आदिवासी विकास) यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई
- ५) मा.अध्यक्ष, विधानसभा, महाराष्ट्र विधानमंडळ, मुंबई
- ६) मा.सभापती, विधानपरिषद, महाराष्ट्र विधानमंडळ, मुंबई
- ७) मा. विरोधीपक्ष नेता, महाराष्ट्र विधान सभा/विधान परिषद
- ८) विधानसभा/विधानपरिषद सर्व सदस्य.
- ९) मा.मुख्य सचिव, महाराष्ट्र शासन, मंत्रालय, मुंबई
- १०) प्रधान सचिव, इतर मागास बहुजन कल्याण विभाग, मंत्रालय, मुंबई
- ११) प्रधान सचिव, सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य विभाग, मंत्रालय, मुंबई
- १२) प्रधान सचिव, विधी व न्याय विभाग, मंत्रालय, मुंबई
- १३) सचिव, आदिवासी विकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई
- १४) आयुक्त, आदिवासी संशोधन व प्रशिक्षण संस्था, पुणे
- १५) आयुक्त, आदिवासी विकास, नाशिक
- १६) सर्व अपर आयुक्त, आदिवासी विकास
- १७) सर्व सह आयुक्त तथा उपाध्यक्ष, अनुसूचित जमाती प्रमाणपत्र तपासणी समिती
- १८) सर्व प्रकल्प अधिकारी, एकात्मिक आदिवासी विकास प्रकल्प
- १९) सर्व उप सचिव/अवर सचिव, आदिवासी विकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई - ४०० ०३२.
- २०) सर्व कार्यासन अधिकारी, आदिवासी विकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई - ४०००३२.
- २१) निवड नस्ती/का.१०.